Zdzisław Zarzycki
Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

TRYBY NABYWANIA OSOBOWOŚCI PRAWNEJ PRZEZ KOŚCIELNE OSOBY PRAWNE W POLSCE

1. Uwagi ogólne

Zgodnie z art. 25 ust. 3 polskiej konstytucji z 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.) stosunki państwo – kościół są oparte na zasadach autonomii i wzajemnej niezależności każdego w swoim zakresie. Z tych dwóch zasad wynika, że każdy ze 179 kościołów i innych związków wyznaniowych działających obecnie w polskiej przestrzeni prawnej ma prawo zgodnie ze swoim prawem wewnętrznym – jak to ujął profesor Michał Pietrzak – m.in. do samodzielnego ustalania swoich struktur organizacyjnych, określenia systemu powoływania organów i trybu ich obsadzania[1].

Z kolei wykładnia art. 53 ust. 2 i art. 58 ust. 1 Konstytucji stanowi gwarancje dla wiernych dla zakładania przez nich stowarzyszeń kościelnych w ramach posiadanego przez nich prawa do indywidualnie pojmowanej wolności sumienia i wyznania[2]. Bardziej szczegółowe gwarancje dla tworzenia kościelnych osób prawnych znajdziemy w konkordacie polskim z 28 lipca 1993 r., Ustawie z 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania oraz w 15 ustawach indywidualnych regulujących prawne położenie

[1] Podaję za M. Pietrzakiem, *Prawo wyznaniowe*, wyd. 5, Warszawa 2013, s. 271, który powyższe uprawnienia związków wyznaniowych określa „samorządnością i swobodnym wykonywaniem władzy duchownej".

[2] Zob. K. Krzysztofek, *Stowarzyszenia Kościoła Katolickiego w świetle norm prawa polskiego i prawa kanonicznego* [w:] *Prawo wyznaniowe w Polsce (1989–2009). Analizy – dyskusje – postulaty*, red. D. Walencik, Katowice–Bielsko-Biała 2009, s. 108–109. Do gwarancji ogólnych zaliczymy nie tylko źródła prawa międzynarodowego, ale także Ustawę z dnia 7 kwietnia 1989 r. – Prawo o stowarzyszeniach (t.j. Dz.U. z 2001 r. Nr 79, poz. 855 ze zm.).

związków wyznaniowych w Polsce[3]. Jednak żeby kościelna jednostka organizacyjna mogła samodzielnie (pod własną firmą) działać w przestrzeni publicznoprawnej, musi posiadać, niezależnie od osobowości kościelnej, tzw. osobowość prawa cywilnego [polskiego]. Żeby tak się stało, władze związków wyznaniowych erygujące wyznaniową osobę prawną muszą w tym zakresie współpracować (współdziałać) z organami polskimi w myśl konstytucyjnej zasady **współdziałania** (państwa i związków wyznaniowych) **dla dobra człowieka i dobra wspólnego**.

W prawie polskim jest zasadą, że osobowość prawną posiada każdy kościół i związek wyznaniowy jako całość oraz poszczególne jego jednostki organizacyjne[4]. Oznacza to, że w obrocie cywilnoprawnym każda z tych osób prawnych jest traktowana jako osobny podmiot praw i obowiązków. Zresztą w ustawodawstwie polskim uchwalonym po 1989 r. obowiązuje zasada, że „kościelna osoba prawna nie odpowiada za zobowiązania innej kościelnej osoby prawnej" (np. art. 11 ustawy katolickiej). Kościelne jednostki organizacyjne, które nie mają osobowości prawa cywilnego, działają natomiast w przestrzeni prawa polskiego w ramach kościelnych osób prawnych, które je powołały (np. art. 12 ustawy katolickiej).

Państwo, kierując się względami ochrony bezpieczeństwa obrotu prawnego, zastrzegło do swojej wyłącznej kompetencji prawo reglamentowania powstawania, łączenia, podziału i likwidacji kościelnych osób prawnych. Niemniej sprawy związane z nabywaniem osobowości prawnej przez kościelne jednostki organizacyjne nie są tylko sprawą wewnętrzną danego kościoła czy związku wyznaniowego. Zatem są to sprawy należące do kategorii spraw forum mieszanego (tzw. *causae mixtae*), co do których zarówno konkretny związek wyznaniowy, jak i państwo są na równi zainteresowane i kompetentne, a od tych podmiotów wymaga się ukierunkowanego współdziałania[5].

Merytoryczna analiza aktualnie obowiązujących przepisów polskiego prawa wyznaniowego pozwala na wyodrębnienie pięciu trybów (i zarazem sposobów) nabywania osobowości cywilnoprawnej przez wyznaniowe (kościelne) jednostki organizacyjne[6]. Zatem osobowość prawną wyznaniową

---

[3] J. Matwiejuk, *Pozycja prawna organizacji i stowarzyszeń religijnych w Rzeczypospolitej Polskiej*, „Studia z Prawa Wyznaniowego" 2003, t. 6, s. 7 i n.

[4] W poszczególnych aktach normatywnych dotyczących związków wyznaniowych określono również, kto pełni funkcję organów poszczególnych osób prawnych. Zob. H. Misztal, *Osobowość cywilnoprawna kościołów i innych związków wyznaniowych* [w:] A. Mezglewski, H. Misztal, P. Stanisz, *Prawo wyznaniowe*, wyd. 3, Warszawa 2011, s. 142.

[5] Szerzej na ten temat pisał W. Uruszczak, *Recepcja prawa kanonicznego w obowiązującym prawie polskim*, „Annales Canonici" 2007, t. 3, s. 10 oraz B. Rakoczy, *Ustawa o stosunku państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2008, s. 65.

[6] Podobny pogląd wyraził H. Misztal, *Osobowość...*, s. 150. Z kolei J. Krukowski, *Polskie prawo wyznaniowe*, wyd. 4, Warszawa 2008, s. 114, opierając się na ustawie katolickiej, wymienia

(kościelną) jednostka organizacyjna może uzyskać: 1) z mocy prawa (*ex lege*), 2) w drodze powiadomienia właściwego organu administracji państwowej, 3) w formie rozporządzenia ministra właściwego do spraw wyznań religijnych (obecnie funkcję tę pełni Minister Administracji i Cyfryzacji; dalej: MAiC)[7], i 4) w formie rejestracji sądowej w Krajowym Rejestrze Sądowym. Piąty tryb opiera się na wydaniu indywidualnej decyzji ministra właściwego do spraw wyznań religijnych i wpisie związku wyznaniowego do prowadzonego przezeń *Rejestru kościołów i innych związków wyznaniowych*.

W literaturze przedmiotu panuje przekonanie, że te cztery pierwsze tryby mają zastosowanie tylko do 15 kościołów i innych związków wyznaniowych działających w Polsce na podstawie ustaw indywidualnych[8]. Piąty sposób, o którym wspominam na końcu niniejszego artykułu, ma zastosowanie do pozostałych 164 kościołów i związków wyznaniowych, których podstawą działania jest nie ustawa indywidualna, ale mająca oparcie w ustawie o gwarancjach wolności sumienia i wyznania decyzja ostateczna ministra do spraw wyznań religijnych oraz wpis do *Rejestru kościołów i innych związków wyznaniowych* (w dziale „A" lub „B" *Rejestru*).

2. Z mocy samego prawa (*ex lege*)

W ten sposób we wszystkich 15 ustawach indywidualnych została uregulowana osobowość prawna związku wyznaniowego jako całości oraz enumeratywnie wyliczonych tam kościelnych jednostek organizacyjnych. Ten sposób nabycia osobowości prawnej ma już charakter – jak to określił profesor Henryk Misztal – „wyłącznie historyczny"[9], bo dotyczył kościelnych jednostek organizacyjnych istniejących w dniu wejścia w życie konkretnej ustawy indy-

---

cztery tryby nabywania osobowości przez kościelne jednostki organizacyjne, tj.: 1) z mocy prawa (*ex lege*), 2) w drodze powiadomienia właściwego organu administracji państwowej, 3) w formie rozporządzenia ministra właściwego do spraw wyznań religijnych i 4) w formie rejestracji sądowej w Krajowym Rejestrze Sądowym. Autor ten problem osobowości prawnej nierzymskokatolickich kościołów i ich osób prawnych omawia na stronach 117–123.

[7] Na marginesie pragnę zaznaczyć, że dotychczasowe wyznaniowe kompetencje Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji w dniu 21 listopada 2011 r. przejął Minister Administracji i Cyfryzacji na podstawie rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 21 listopada 2011 r. (Dz.U. Nr 250, poz. 1501).

[8] W ustawach indywidualnych, uchwalonych po 1989 r. sprawy organizacyjne związku wyznaniowego są strukturalnie ujęte w osobnym rozdziale, który zwykle nosi tytuł „Osoby prawne Kościoła i ich organy" lub „Organizacja Kościoła" (np. w ustawie o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w RP). Zob. H. Misztal, *Osobowość...*, s. 142.

[9] Zob. *ibidem*, s. 150.

widualnej. Trzy ustawy indywidualne mają metrykę przedwojenną[10], ustawa katolicka została uchwalona w 1989 r., czyli w schyłkowym okresie istnienia Polski Ludowej, a 11 ustaw pochodzi z lat 1991–1997.

Dobrym przykładem ilustrującym sytuację będzie tu uchwalona 17 maja 1989 r. Ustawa o stosunku Państwa do Kościoła katolickiego w RP (Dz.U. Nr 29, poz. 154 ze zm.). Wynika z niej, że z mocy prawa osobowość prawną nabyły jednostki, które zostały wymienione imiennie lub rodzajowo w art. 6–9 ustawy katolickiej.

Opierając się na tej ustawie, można wyodrębnić kilka grup osób prawnych Kościoła katolickiego, które wchodzą w skład jego struktury i uzyskały osobowość prawną z mocy prawa. Są to osoby prawne o charakterze ogólnopolskim – art. 6 ust. 1 (np. Konferencja Episkopatu Polski)[11], o charakterze terytorialnym – art. 7 ust. 1 (np. metropolie, archidiecezje, diecezje, administratury apostolskie, parafie), o charakterze personalnym – art. 8 ust. 1 (np. Ordynariat Polowy, kapituły, parafie personalne, zakony, prowincje zakonów, opactwa, klasztory niezależne, domy zakonne, wyższe i niższe seminaria duchowne i zakonne), o charakterze mieszanym – terytorialno-personalnym (np. kościoły rektoralne, Caritas Polska, Caritas diecezji, Papieskie Dzieła Misyjne) i kościelne zakłady naukowe – art. 9 ust. 1 (np. Katolicki Uniwersytet Lubelski, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie, Papieskie Wydziały Teologiczne w Poznaniu, we Wrocławiu i w Warszawie)[12].

Dowodem posiadania osobowości prawnej przez jednostki organizacyjne istniejące w dniu wejścia w życie ustawy katolickiej było ich wymienienie w wydanym przed tym dniem tzw. schematyzmie diecezjalnym, ankiecie statystycznej zakonu lub prowincji zakonnej, złożonej ówczesnemu Urzędowi do Spraw Wyznań według stanu na dzień 31 grudnia 1988 r. oraz w decyzjach o niezgłoszeniu zastrzeżeń przeciwko utworzeniu parafii, wydanych na podstawie art. 1 i 2 dekretu z 31 grudnia 1956 r. O organizowaniu i obsadzaniu stanowisk kościelnych (Dz.U. z 1957 r. Nr 1, poz. 6)[13]. Jeżeli kościelna osoba prawna nie została uwzględniona w tych dokumentach, to władza kościelna była zobowiązana do nadesłania odpowiedniego wykazu organom administracji państwowej w terminie 6 miesięcy od dnia wejścia w życie ustawy katolickiej (art. 72), czyli do 23 listopada 1989 r.

---

[10] Wschodni Kościół Staroobrzędowy nieposiadający hierarchii duchownej (bezpopowcy), Karaimski Związek Religijny i Muzułmański Związek Religijny.

[11] Konferencja Episkopatu Polski jest reprezentowana przez trzy organy, tj. Prezydium (w sprawach majątkowych), Radę Główną i Sekretariat.

[12] Wyliczenie powyższe opieram na Ustawie z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła katolickiego w RP (Dz.U. Nr 29, poz. 154 ze zm.) oraz pracy H. Misztala, *Osobowość...*, s. 143–149. Zob. także: M. Pietrzak, *Prawo...*, s. 273–274.

[13] M. Pietrzak, *Prawo...*, s. 275.

W literaturze przedmiotu pojawiają się opinie, że przepisy ustawy katolickiej dotyczące kościelnych osób prawnych powinny być interpretowane z hierarchicznym pierwszeństwem dla polskiego konkordatu z 28 lipca 1993 r. (Dz.U. z 1998 r. Nr 51, poz. 318), który wszedł w życie 25 kwietnia 1998 r.[14] Zatem kościelne osoby prawne wymienione rodzajowo w art. 7–9 ustawy katolickiej i utworzone w okresie pomiędzy 23 listopada 1989 r. a 25 kwietnia 1998 r., czyli pomiędzy wejściem w życie ustawy katolickiej a wejściem w życie konkordatu, także nabywają osobowość prawną z mocy prawa[15]. Pozostaje pytanie, czy taki sposób nabywania osobowości prawnej przez kościelne osoby prawne należy stosować po dacie wejścia w życie konkordatu. Jeżeli odpowiemy na to pytanie twierdząco, to pojawi się kolejne, a mianowicie: w jaki sposób o tym ma się dowiedzieć władza polska? Podstawą prawną dla takiego rozumowania jest treść art. 4 ust. 2 zd. 1 konkordatu, z którego wynika, że „Rzeczpospolita Polska uznaje również osobowość prawną wszystkich instytucji kościelnych terytorialnych i personalnych, które uzyskały taką osobowość na podstawie przepisów prawa kanonicznego". W literaturze przedmiotu panuje przekonanie, że zacytowana regulacja jest przykładem recepcji norm prawa kanonicznego do prawa polskiego[16]. Zresztą na takim stanowisku stoi także Kościelna i Rządowa Komisja Konkordatowa.

Nadto konkordat polski wprowadził wiele innych szczegółowych gwarancji w zakresie organizacji i funkcjonowania kościelnych osób prawnych (np. art. 6)[17] oraz przewidział możliwość utworzenia nowych kościelnych osób

---

[14] H. Misztal, *Osobowość...*, s. 143 i 149.

[15] Inne stanowisko prezentuje H. Misztal, *Osobowość...*, s. 150–151, który uważa, że wymienione rodzajowo w art. 7–9 ustawy katolickiej jednostki organizacyjne nabywają osobowość prawną z dniem ich utworzenia przez kompetentną władzę kościelną. Ponadto uważa, że „za nieobowiązującą należy uznać normę zawartą w art. 13 ust. 1 ustawy katolickiej, zgodnie z którą kościelne jednostki organizacyjne, o których mowa w art. 7 i 8 oraz art. 9 ust. 1 pkt 7, nabywają osobowość prawną z chwilą powiadomienia właściwego organu administracji państwowej o ich utworzeniu przez władzę kościelną […]".

[16] W. Uruszczak, *Recepcja prawa kanonicznego...*, s. 5–20; R. Sobański, *Prawo kanoniczne a krajowy porządek prawny*, „Państwo i Prawo" 1999, z. 6 (640), s. 17; G. Radecki, *Organy osób prawnych Kościoła katolickiego w Polsce (na styku prawa kanonicznego i prawa cywilnego)*, „Rejent" 2003, nr 7–8 (147–148), s. 132.

[17] Art. 6 ust. 1 konkordatu przewiduje, że „tworzenie właściwych Kościołowi struktur należy do kompetentnej władzy kościelnej; dotyczy to w szczególności erygowania, zmieniania i znoszenia prowincji kościelnych, archidiecezji, diecezji, ordynariatu polowego, administratur apostolskich, prałatur personalnych i terytorialnych, opactw terytorialnych, parafii, instytutów życia konsekrowanego i stowarzyszeń życia apostolskiego oraz innych kościelnych osób prawnych". Ust. 2: „Żadna część terytorium polskiego nie będzie włączona do diecezji lub prowincji kościelnej mającej swą stolicę poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej". Ust. 3: „Żadna diecezja mająca swą stolicę w Rzeczypospolitej Polskiej nie będzie się rozciągała poza granice Państwa Polskiego".

prawnych, niewymienionych w ustawie katolickiej[18]. Zatem katalog kościelnych osób prawnych z ustawy katolickiej należy uznać w zasadzie za przykładowy, a nie taksatywny.

Podobne rozwiązanie zastosowano w 14 pozostałych wyznaniowych ustawach indywidualnych. Przykładowo w momencie wejścia w życie Ustawy o stosunku Państwa do Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego w RP (Dz.U. Nr 66, poz. 287 ze zm.) 29 lipca 1991 r. osobowość prawną uzyskały istniejące już wtedy prawosławne diecezje, parafie, Prawosławny Ordynariat Wojska Polskiego, prawosławne seminaria duchowne, Bractwo Młodzieży Prawosławnej i inne bractwa cerkiewne (art. 6 ust. 1 pkt. 10 i 11 ustawy prawosławnej)[19].

3. W drodze powiadomienia właściwych organów administracji państwowej

Tryb powiadamiania właściwych organów administracji państwowej jest przewidziany w 12 (na 15 obowiązujących) wyznaniowych ustawach indywidualnych z lat 1989–1997[20].

Z istoty konstytucyjnej zasady autonomii kościołów wynika prawo związków wyznaniowych do wyłącznego tworzenia kościelnych osób prawnych, niemniej w 12 ustawach wyznaniowych nałożono na właściwe władze kościelne obowiązek powiadomienia o tym fakcie właściwych organów państwowych. Oznacza to, że obowiązek powiadomienia dotyczy kościelnej osoby prawnej utworzonej dopiero po wejściu w życie takiej ustawy indywidualnej, a nie istniejącej już w dniu wejścia w życie ustawy. Dowodem poświadczającym posiadanie osobowości prawnej przez określoną kościelną jednostkę organizacyjną w tej sytuacji będzie odpis takiego powiadomienia łącznie ze zwrotnym potwierdzeniem odbioru. Obydwa dokumenty powinny być przechowywane w dokumentacji kościelnej osoby prawnej. Dokonanie zawiadomienia ma charakter konstytutywny[21], co oznacza, że osobowości prawnej

---

[18] J. Krukowski, *Polskie prawo wyznaniowe...*, s. 114, za przykład podaje art. 15 ust. 1 konkordatu, który przewiduje możliwość wydania nowej ustawy o erygowaniu nowej uczelni.

[19] J. Matwiejuk, *Pozycja prawna organizacji kościelnych Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego i bractw prawosławnych* [w:] *Studia nad dziejami i kulturą Kościoła Prawosławnego w Rzeczypospolitej*, red. P. Chomik, Białystok 2004, s. 200–217.

[20] Tego trybu nie przewidują jednak 3 ustawy przedwojenne, czyli rozporządzenie z 1928 r. o Wschodnim Kościele Staroobrzędowym nieposiadającym hierarchii duchownej i dwie ustawy z 1936 r. o Muzułmańskim Związku Religijnym i Karaimskim Związku Religijnym.

[21] Zob. B. Rakoczy, *Ustawa...*, s. 113–114. Z kolei G. Radecki (*Organy...*, s. 129 i 134) uważa, że wejście w życie polskiego konkordatu (art. 4 ust. 2) spowodowało, iż nabycie osobowości

nie uzyska kościelna jednostka organizacyjna utworzona zgodnie z prawem wewnętrznym danego kościoła ale bez dochowania wymogów powiadomienia przewidzianego zgodnie z prawem polskim[22].

Ustawodawca precyzyjnie określił elementy powiadomienia (np. w art. 13 ust. 3 i 5 ustawy katolickiej)[23]. Powinno ono mieć formę pisemną dla celów dowodowych i powinno zawierać nazwę kościelnej osoby prawnej, jej siedzibę i określenie granic jej działania – jeżeli jest to osoba o charakterze terytorialnym. Ustawa nie wymaga, żeby doręczenie owego powiadomienia nastąpiło wyłącznie za pośrednictwem Poczty Polskiej, ale dopuszcza inne sposoby zwyczajowo przyjęte. Ustawa nie określa też terminu, w jakim powinno nastąpić owo powiadomienie, bo leży to w interesie władz danego kościoła. Powiadomienia dokonuje właściwa władza kościelna, czyli ta, która erygowała kościelną osobę prawną (np. biskup diecezjalny lub administrator diecezji, który erygował parafię terytorialną lub personalną), a nie osoba erygowana (ponieważ nie ma ona jeszcze osobowości prawa polskiego), i powinno być ono skierowane do właściwego organu administracji państwowej. Tym organem właściwym jest albo minister właściwy do spraw wyznań religijnych, albo właściwy miejscowo wojewoda – w zależności od zasięgu terytorialnego tworzonej jednostki kościelnej[24].

Analizując ustawę katolicką z 1989 r., można stwierdzić, że organem właściwym do przyjęcia powiadomienia jest minister właściwy do spraw wyznań tylko w przypadkach taksatywnie wymienionych w ustawie (art. 13 ust. 2 pkt 1), zaś w pozostałych przypadkach organem właściwym jest właściwy terytorialnie wojewoda. Obecnie Minister Administracji i Cyfryzacji jest właściwy

---

prawnej przez kościelne jednostki organizacyjne (ale tylko terytorialne i personalne) następuje z mocy samego prawa kanonicznego. W polskim porządku prawnym następuje natomiast jedynie deklaratoryjne uznanie tej osobowości prawnej w formie ustawowej, administracyjnej poprzez powiadomienie lub w drodze indywidualnego rozporządzenia. Z kolei nabycie osobowości prawa polskiego przez inne kościelne osoby prawne (np. mieszane) ma charakter konstytutywny (s. 130). Za wyłącznie deklaratoryjnym charakterem powiadomienia odpowiednich organów państwowych opowiada się także W. Góralski, A. Pieńdyk, *Zasada niezależności i autonomii państwa i Kościoła w konkordacie polskim z 1993 roku*, Warszawa 2000, s. 28.

[22] Zob. B. Rakoczy, *Ustawa...*, s. 113–114. W literaturze istnieją wątpliwości co do momentu, w którym następuje skuteczne powiadomienie i tym samym moment uzyskania osobowości prawnej. Niektórzy proponują zastosowanie zasady przewidzianej w art. 61 § 1 k.c., z którego wynika, że „Oświadczenie woli, które ma być złożone innej osobie, jest złożone z chwilą, gdy doszło do niej w taki sposób, że mogła zapoznać się z jego treścią".

[23] B. Rakoczy, *Ustawa...*, s. 114, podaje, że ustawodawca wymienia wymogi merytoryczne i formalne powiadomienia. Autor ten wymogi merytoryczne dzieli na dwa elementy obligatoryjne i jeden względnie obligatoryjny.

[24] B. Rakoczy, *Ustawa...*, s. 115, uważa, że w przypadku kościelnych osób prawnych erygowanych przez Stolicę Apostolską, np. diecezji, powiadomienia powinna dokonać Stolica Apostolska na podstawie konkordatu, a nie ustawy katolickiej.

do przyjęcia powiadomienia o kanonicznym utworzeniu przez władzę kościelną następujących jednostek organizacyjnych wymienionych w art. 7 ust. 1 pkt 1–4, art. 7 ust. 2 pkt 2 i 3, art. 8 ust. 1 pkt 1, 6 i 7 oraz art. 9 ust. 1 pkt 7 ustawy katolickiej, tj.: metropolii, archidiecezji, diecezji, administratury apostolskiej, Caritas Polskiej, Caritas diecezji, Ordynariatu Polowego, zakonów, prowincji zakonnych oraz kościelnych instytutów zakonnych i dydaktycznych kanonicznie erygowanych[25].

Z kolei właściwość miejscową wojewody (art. 13 ust. 2 pkt 2 ustawy katolickiej) określa siedziba kościelnej osoby prawnej. Właściwy miejscowo wojewoda jest zatem właściwy do przyjęcia powiadomienia np. o utworzeniu parafii, parafii personalnej, kapituły, wyższego i niższego seminarium duchownego i zakonnego, opactwa, domu zakonnego i niezależnego klasztoru[26]. Co ciekawe, w przypadku zakładania domu zakonnego i klasztoru, który do tej pory w Polsce nie działał, każde powiadomienie musi być poprzedzone konsultacjami pomiędzy ministrem właściwym do spraw wyznań religijnych i Sekretariatem Konferencji Episkopatu Polski (art. 13 ust. 6)[27].

W każdym razie właściwa władza kościelna powinna niezwłocznie zawiadomić właściwy organ administracji publicznej o każdej zmianie danych zawartych w powiadomieniu, co jest gwarantem zasady pewności obrotu prawnego. Powiadomienie takie powinno następować po połączeniu, podzieleniu, zniesieniu i zmianie granic kościelnych osób prawnych (art. 13 ust. 4). W przypadku zniesienia kościelnej osoby powiadomienie powoduje ustanie osobowości prawa polskiego. Powiadomienie właściwego organu administracji państwowej jest konieczne także w przypadku powołania lub odwołania osoby duchownego, który sprawuje funkcje organu kościelnej osoby prawnej[28].

Ratyfikowanie polskiego konkordatu w 1998 r. spowodowało, że pewne postanowienia ustawy katolickiej z 1989 r. zostały zdezaktualizowane lub zmianie uległy niektóre jej treści[29]. Przykładowo w literaturze przedmiotu podnosi się, że za nieobowiązujący należy uznać przepis art. 13 ust. 1 ustawy

---

[25] H. Misztal, *Osobowość...*, s. 151, powołując się na załącznik do instrukcji Sekretariatu Konferencji Episkopatu Polski z 13 maja 2000 r. o sposobie powiadamiania organów państwowych o uzyskaniu osobowości prawnej przez terytorialne i personalne instytucje kościelne, podaje, że powiadomienie do ministra należy kierować przy nabyciu osobowości prawnej przez prałaturę personalną lub terytorialną, opactwo terytorialne oraz wyższe seminaria duchowne i zakonne. Autor ten proponuje nowelizację ustawy katolickiej w tym zakresie. Zob. także: J. Krukowski, *Polskie prawo wyznaniowe...*, s. 115.

[26] H. Misztal, *Osobowość...*, s. 151.

[27] M. Pietrzak, *Prawo...*, s. 272.

[28] M. Pietrzak, *Prawo...*, s. 275–276, podaje, że owo powiadomienie powinno obejmować dane personalne takiej osoby duchownej, z podaniem dodatkowo informacji o jej obywatelstwie i miejscu zamieszkania.

[29] Tak uważa m.in. H. Misztal, *Osobowość...*, s. 150.

katolickiej, zgodnie z którym „Kościelne jednostki organizacyjne, o których mowa w art. 7 i 8 oraz art. 9 ust. 1 pkt 7, nabywają osobowość prawną [czyli cywilnoprawną] z chwilą powiadomienia właściwego organu administracji państwowej o ich utworzeniu przez władzę kościelną […]”[30]. Tymczasem pogląd ten jest sprzeczny z treścią art. 4 ust. 2 zd. 2 konkordatu, który przewiduje, że „Władza kościelna dokonuje stosownego powiadomienia kompetentnych organów państwowych [o kanonicznym utworzeniu instytucji kościelnej]”[31]. Zresztą, opierając się na tym przepisie, Konferencja Episkopatu Polski [Sekretariat] w roku 2000 r. wydała dwie instrukcje dotyczące: (1) sposobu powiadamiania organów państwowych o uzyskaniu osobowości prawnej przez terytorialne i personalne instytucje kościelne z 13 maja 2000 r.[32] i (2) zakresu i sposobu uzyskania osobowości prawnej przez instytucje kościelne na podstawie prawa polskiego z 15 czerwca 2000 r.[33]

Przywołany powyżej przepis konkordatu polskiego nie precyzuje, z jaką chwilą kościelna osoba prawna nabywa osobowość cywilnoprawną. Co najwyżej można go traktować jako zobowiązanie się prawnomiędzynarodowe państwa polskiego do wprowadzenia takich przepisów prawa materialnego i procesowego, które zapewnią kościelnym jednostkom organizacyjnym możliwość uzyskania osobowości cywilnoprawnej w formie powiadomienia.

Podobne rozwiązanie zastosowano w 14 pozostałych ustawach indywidualnych. Przykładowo ustawa o Polskim Autokefalicznym Kościele Prawosławnym z 1991 r. przewiduje, że poszczególne bractwa cerkiewne założone po dacie wejścia w życie ustawy uzyskały osobowość prawną w drodze powiadomienia (art. 10 ust. 1 i 2)[34].

4. W drodze rozporządzenia ministra właściwego do spraw wyznań religijnych

Ten sposób uzyskiwania osobowości prawnej jest przewidziany dla tzw. organizacji kościelnych (wyznaniowych), których tworzenie przewidują

---

[30] *Ibidem*, s. 151.

[31] J. Krukowski, *Polskie prawo wyznaniowe...*, s. 115.

[32] Zob. Akta Konferencji Episkopatu Polski 2000, nr 4, s. 35–40, w których wprost wymieniono także takie jednostki organizacyjne Kościoła katolickiego, niewymienione w ustawie katolickiej, jak opactwo terytorialne, prałatura personalna i prałatura terytorialna. Podaję za H. Misztal, *Osobowość...*, s. 143 i 150.

[33] J. Krukowski, *Polskie prawo wyznaniowe...*, s. 115–116, podaje, że przedmiotowa instrukcja została wydana 15 marca 2000 r. i opublikowana w: Akta Konferencji Episkopatu Polski 2000, nr 5, s. 41–44. Zob. także: H. Misztal, *Osobowość...*, s. 150.

[34] M. Pietrzak, *Prawo...*, s. 276–277.

wprost ustawy indywidualne 12 kościołów i innych związków wyznaniowych z lat 1989–1997[35]. O fakcie założenia organizacji kościelnej dowiadujemy się z rozporządzenia MAiC, które jest publikowane w Dzienniku Ustaw. Należy zauważyć, że dotychczas z tego sposobu tworzenia organizacji kościelnych skorzystało sześć kościołów, a sześć jeszcze nie. Z danych bazy Systemu Informacji Prawnej LEX – Wolters Kluwer SA na dzień 1 października 2013 r. wynika, że w ten sposób osobowość prawną uzyskało 196 organizacji kościelnych w Polsce, z czego zdecydowanie najwięcej, bo 174 (ok. 89%), zostało utworzonych przez Kościół katolicki na podstawie art. 10 ustawy katolickiej[36]. Po kilka organizacji kościelnych utworzono: 4 w Kościele Ewangelicko-Augsburskim (na podstawie art. 7 ust. 2)[37], 7 w Polskim Autokefalicznym Kościele Prawosławnym (na podstawie art. 7)[38], 6 w Kościele Chrześcijan Baptystów (na podstawie art. 6)[39], 3 w Kościele Adwentystów Dnia Siódmego (na podstawie art. 5)[40] i 2 w Kościele Ewangelicko-Reformowanym (na podstawie art. 3 ust. 2)[41]. Dotychczas żadnej organizacji kościelnej jeszcze formalnie nie zdołały utworzyć, pomimo istnienia podstaw prawnych w tym kierunku, Kościół Ewangelicko-Metodystyczny (art. 7), Kościół Katolicki Mariawitów (art. 4), Kościół Starokatolicki Mariawitów (art. 4), Kościół Polskokatolicki

---

[35] J. Matwiejuk, *Pozycja...*, s. 17–18 wymienia tylko 11 indywidualnych ustaw kościelnych z lat 1989–2007 regulujących sprawy zrzeszania się religijnego wiernych; pomija w tej wyliczance ustawę o Kościele Ewangelicko-Reformowanym.

[36] W drodze rozporządzenia ministra właściwego do spraw wyznań religijnych osobowość prawną uzyskały np. Akcje Katolickie oraz Katolickie Stowarzyszenia Młodzieży poszczególnych diecezji. Wykaz tego rodzaju kościelnych osób prawnych zestawili W. Uruszczak i Z. Zarzycki, *Prawo wyznaniowe. Zbiór przepisów*, Kraków 2003, s. 597–603.

[37] Wydawnictwo Augustana z siedzibą w Bielsku-Białej; Ewangelickie Duszpasterstwo Wojskowe; Diakonia Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Rzeczypospolitej Polskiej; Centrum Misji i Ewangelizacji Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Rzeczypospolitej Polskiej.

[38] Chełmskie Centrum Kultury Prawosławnej z siedzibą w Chełmie; Diecezjalny Ośrodek Kultury Prawosławnej „Frontida" z siedzibą w Siedlcach; „Nadbużańskie Centrum Kultury Prawosławnej" z siedzibą w Terespolu; „Podlaskie Centrum Kultury Prawosławnej" z siedzibą w Białej Podlaskiej; Diecezjalny Ośrodek Kultury Prawosławnej „Światłość" Diecezji Warszawsko-Bielskiej z siedzibą w Krzywcu; Radio Orthodoxia; Koło Teologów Prawosławnych z siedzibą w Warszawie.

[39] Diakonat Powierniczy „Betezda" z siedzibą w Warszawie; Dom Opieki Kościoła Chrześcijan Baptystów; Chrześcijańskie Centrum Edukacyjne „Diament"; Służba Katechetyczna Kościoła Chrześcijan Baptystów w Rzeczypospolitej Polskiej z siedzibą w Warszawie, Wydawnictwo Słowo Prawdy z siedzibą w Warszawie, Duszpasterstwo Młodzieży Kościoła Chrześcijan Baptystów w Rzeczypospolitej Polskiej z siedzibą w Warszawie.

[40] Kościelny Fundusz Socjalny; Administracja Nieruchomości Kościelnych z siedzibą w Warszawie; Korespondencyjna Szkoła Lepszego Życia z siedzibą w Bielsku-Białej.

[41] Diakonia Kościoła Ewangelicko-Reformowanego; Ewangelicko-Reformowane Duszpasterstwo Imigrantów z siedzibą w Warszawie.

(art. 5), Kościół Zielonoświątkowy (art. 5) i Związek Gmin Wyznaniowych Żydowskich (art. 6)[42].

Zasadą jest, że tworzenie organizacji kościelnych należy do kompetencji władz zwierzchnich tych kościołów. Taki tryb nabywania osobowości prawnej przez kościelne jednostki organizacyjne przewiduje np. wspomniany już wyżej art. 10 ustawy katolickiej. W przypadku Kościoła katolickiego taką możliwość będą miały te wszystkie jego jednostki organizacyjne, które nie zostały enumeratywnie wymienione w art. 6–9 ustawy katolickiej i co do których nie będą miały zastosowania przepisy szczególne (np. konkordat). W rozpatrywanym przypadku taki tryb nabycia osobowości prawnej został wprost przewidziany dla organizacji tworzonych na podstawie art. 34 ust. 1 i 3 ustawy katolickiej[43]. Zatem będą to katolickie organizacje kościelne: o zasięgu diecezjalnym – erygowane przez biskupa diecezjalnego lub przez wyższego przełożonego zakonnego, albo o zasięgu ponaddiecezjalnym – erygowane przez Konferencję Episkopatu Polski[44].

Ponadto w dwóch ustawach indywidualnych (katolickiej i prawosławnej) przewidziano, że organizacje kościelne mogą być dodatkowo tworzone oddolnie[45], z inicjatywy wiernych, ale po uzyskaniu zezwolenia władz diecezjalnych, tj. przy udziale proboszcza, rektora kościoła lub przełożonego zakonnego w przypadku Kościoła katolickiego i przy udziale proboszcza lub przełożonego zakonu w przypadku Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego. Ponadto w Polskim Autokefalicznym Kościele Prawosławnym organizacje kościelne mogą być erygowane przez biskupa diecezjalnego, a te o zasięgu ponaddiecezjalnym – przez Święty Sobór Biskupów.

Należy zauważyć, że do organizacji kościelnych nie stosuje się przepisów Ustawy z dnia 7 kwietnia 1989 r. – Prawo o stowarzyszeniach (t.j. Dz.U. z 2001 r. Nr 79, poz. 855 ze zm.) ani Ustawy z 5 lipca 1990 r. – Prawo o zgromadzeniach (t.j. Dz.U. z 2013 r., poz. 397), poza przepisami o zebraniach na drogach i placach publicznych oraz zebraniach w pomieszczeniach użyteczności publicznych[46].

Wyliczenie celów poszczególnych organizacji kościelnych nie ma charakteru wyczerpującego. Mogą one realizować wszystkie cele określone prawem wewnętrznym danego związku wyznaniowego. Uogólniając, można stwierdzić, że organizacje kościelne realizują te same cele podstawowe co kościoły,

---

[42] A. Mezglewski, *Prawo do zrzeszania się w celach religijnych* [w:] A. Mezglewski, H. Misztal, P. Stanisz, *Prawo wyznaniowe*, wyd. 3, Warszawa 2011, s. 105–106.

[43] W. Uruszczak, *Recepcja prawa kanonicznego...*, s. 11.

[44] K. Krzysztofek, *Stowarzyszenia...*, s. 112–113.

[45] B. Rakoczy, *Ustawa...*, s. 232–233.

[46] W. Uruszczak, *Recepcja prawa kanonicznego...*, s. 11; M. Ordon, *Stowarzyszenia i organizacje religijne* [w:] *Prawo wyznaniowe*, wyd. 2, red. H. Misztal, P. Stanisz, Lublin 2003, s. 362–363; B. Rakoczy, *Ustawa...*, s. 234.

w ramach których działają. Cele organizacji kościelnych katolickich i prawosławnych zostały określone podobnie i jest to działalność na rzecz formacji religijnej, kultu publicznego, nauki katolickiej (i odpowiednio prawosławnej) oraz przeciwdziałanie patologiom społecznym i ich skutkom. Gdyby organizacja kościelna odstąpiła od celów, do jakich została powołana, to władza erygująca może nakładać na nią różne kary dyscyplinujące. Środkiem ostatecznym jest możliwość kasaty takiej jednostki zgodnie z przepisami wewnętrznymi danego kościoła.

Z punktu widzenia stosunków cywilnoprawnych organizacja kościelna może działać w dwojaki sposób. Po pierwsze, jedynie jako kościelna jednostka organizacyjna nieposiadająca osobowości cywilnoprawnej prawa polskiego, ale w ramach kościelnej osoby prawnej, która ją erygowała. Po drugie, jako odrębna osoba prawna, jeżeli oprócz osobowości kanonicznej uzyska osobowość prawa polskiego.

Powstaje problem, czy organizacje kościelne mogą zakładać inne kościoły i związki wyznaniowe poza 12 wprost wymienionymi, czyli tymi, które działają na podstawie decyzji MAiC. Wydaje się, że przepisy 12 ustaw indywidualnych „należy traktować jedynie jako gwarancje prawne dla tych kościołów, a nie jako uprawnienie o charakterze specjalnym"[47]. Oznacza to, że zgodnie ze swoim prawem wewnętrznym organizacje o podobnym charakterze mogą być tworzone na podstawie Ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania (t.j. Dz.U. z 2005 r. Nr 231, poz. 1965 ze zm.). Ustawa ta w art. 19 ust. 2 pkt 14 przewiduje uprawnienia kościołów i innych związków wyznaniowych do „tworzenia organizacji mających na celu działalność na rzecz formacji religijnych, kultu publicznego oraz przeciwdziałania patologiom społecznym i ich skutkom". Problem polega jednak na tym, że w ustawie o gwarancjach wolności sumienia i wyznania nie przewidziano możliwości uzyskiwania osobowości cywilnoprawnej przez organizacje kościelne w trybie (indywidualnego) rozporządzenia ministra właściwego do spraw wyznań religijnych.

5.1. W drodze rejestracji sądowej w Krajowym Rejestrze Sądowym (KRS)[48]

Osobowość prawną w ten sposób nabywają tzw. stowarzyszenia wyznaniowe, w praktyce katolickiej zwane organizacjami katolickimi[49].

[47] Tak uważa A. Mezglewski, *Prawo do zrzeszania się...*, s. 107.

[48] Krajowy Rejestr Sądowy działa dopiero od 1 stycznia 2001 r. na podstawie Ustawy z dnia 20 sierpnia 1997 r. o Krajowym Rejestrze Sądowym (t.j. Dz.U. z 2001 r. Nr 17, poz. 209 ze zm.).

[49] W nauce prawa handlowego rozważaniom poddano problem dotyczący rejestracji kościelnych jednostek organizacyjnych w Krajowym Rejestrze Sądowym, w sytuacji prowadzenia

Istnienie stowarzyszeń wyznaniowych jest przewidziane w siedmiu ustawach regulujących w sposób indywidualny stosunek państwa do poszczególnych związków wyznaniowych. Są to stowarzyszenia założone z inicjatywy wiernych za aprobatą danej władzy kościelnej. Tak więc do stowarzyszeń wyznaniowych zaliczamy organizacje: katolickie (powoływane na podstawie art. 35 ustawy katolickiej), tzw. bractwa prawosławne (powoływane na podstawie art. 31 ust. 1–3)[50], adwentystyczne (powoływane na podstawie art. 19 ust. 1–3), baptystyczne (powoływane na podstawie art. 21 ust. 1–3), ewangelickie (powoływane na podstawie art. 24 ust. 1–2 ustawy o Kościele Ewangelicko-Augsburskim), zielonoświątkowe (powoływane na podstawie art. 20 ust. 1–3) i żydowskie (powoływane na podstawie art. 17 ust. 1–2). Należy zauważyć, że bardzo solidne gwarancje prawne dla funkcjonowania organizacji katolickich w Polsce daje art. 19 konkordatu polskiego, w myśl którego „Rzeczpospolita Polska uznaje prawo wiernych do zrzeszania się zgodnie z prawem kanonicznym i w celach określonych w tym prawie. Jeżeli te zrzeszenia poprzez swą działalność wkraczają w sferę uregulowaną w prawie polskim, podlegają także temu prawu".

Władza danego związku wyznaniowego, poza związkiem gmin wyznaniowych żydowskich, powinna, opierając się na przepisach prawa wewnętrznego, zaaprobować założenie nowej organizacji (wyznaniowej), a następnie wyznaczyć jej kapelana (lub asystenta kościelnego albo opiekuna kościelnego). Czynności te należy traktować jako „wyraz działalności tej organizacji w łączności z hierarchią kościelną"[51]. Owa łączność ma charakter prawny i jest realizowana na podstawie przepisów wewnętrznych danego kościoła. W przypadku trzech kościołów wymagana jest kwalifikowana forma aprobaty właściwej władzy kościelnej w postaci uchwały w przypadku: organizacji ewangelickich – Konsystorza Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego), organizacji adwentystycznych – Zarządu Kościoła Adwentystów Dnia Siódmego i w przypadku organizacji wyznaniowych żydowskich – odpowiednio zarządu związku gmin wyznaniowych żydowskich.

---

przez te podmioty działalności gospodarczej. Zob. R. Skubisz, M. Trzebiatowski, *Kościelne osoby prawne jako przedsiębiorcy rejestrowi (na przykładzie osób prawnych Kościoła katolickiego)*, „Przegląd Prawa Handlowego" 2002, nr 3 (114), s. 8–21, którzy doszli do wniosku, że (s. 21) nie wszystkie kościelne jednostki organizacyjne muszą dokonywać wpisu do rejestru przedsiębiorców w Krajowym Rejestrze Sądowym. Z tym poglądem nie zgadza się m.in. B. Rakoczy, *Ustawa...*, s. 103, który uważa, że „KRS nie tylko odgrywa rolę w zakresie uzyskiwania osobowości prawnej, ale także rolę informacyjną i gwarantującą pewność obrotu gospodarczego". Zatem w jego ocenie wpisywanie kościelnych osób prawnych prowadzących działalność gospodarczą do KRS jest konieczne i zgodne z zasadą zupełności tego rejestru. K. Krzysztofek, *Stowarzyszenia...*, s. 114.

[50] J. Matwiejuk, *Pozycja...*, s. 26–28; A. Mezglewski, *Prawo do zrzeszania się...*, s. 101–102.

[51] A. Mezglewski, *Prawo do zrzeszania się...*, s. 102.

Ustawy wyznaniowe określają cele stowarzyszeń wyznaniowych w bardzo podobny sposób. Co do zasady wszystkie organizacje wyznaniowe podejmują, zbieżną w szczególności z nauką własnego związku wyznaniowego, działalność „społeczno-kulturalną, oświatowo-wychowawczą i charytatywno-opiekuńczą" (art. 35 ust. 2 ustawy katolickiej). Dodatkowo organizacje wyznaniowe dwóch kościołów (tj. organizacje katolickie i bractwa prawosławne) zajmują się także zwalczaniem patologii społecznych (np. alkoholizmu, narkomanii) i ich skutków oraz udzielaniem pomocy ich rodzinom. Z kolei organizacje wyznaniowe żydowskie zajmują się ponadto „w szczególności w zakresie zachowania dziedzictwa tradycji i kultury Żydów w Polsce oraz upowszechniania wiedzy o historii i zasadach religii mojżeszowej" (art. 17 ust. 1 ustawy żydowskiej).

W praktyce stowarzyszenia wiernych mogą być tworzone na dwa sposoby, tj. z inicjatywy wiernych lub z inicjatywy władz zwierzchnich związków wyznaniowych. Wyłącznie drugi sposób powstawania jest przewidziany tylko dla organizacji adwentystycznych. Katolickie stowarzyszenia wiernych tworzone przez zwierzchnie władze kościelne nazywa się w literaturze przedmiotu stowarzyszeniami publicznymi, zaś te tworzone oddolnie przez wiernych – stowarzyszeniami prywatnymi[52].

Do stowarzyszeń wiernych stosuje się Ustawę z 7 kwietnia 1989 r. – Prawo o stowarzyszeniach (t.j. Dz.U. z 2001 r. Nr 79, poz. 855 ze zm.), z wyjątkiem trzech kategorii spraw, tj. cofnięcia aprobaty kościelnej, rozwiązania stowarzyszenia i przeznaczenia majątku po zlikwidowanym stowarzyszeniu[53]. W przypadku dwóch organizacji (tj. ewangelickich i żydowskich) cofnięciu aprobaty towarzyszy wniosek do sądu polskiego o rozwiązanie stowarzyszenia, zaś w pozostałych pięciu przypadkach uprawnienie to jest traktowane jako prawo samoistne. W każdym razie w żadnym ze związków wyznaniowych cofnięcie aprobaty nie powoduje automatycznego wygaśnięcia działalności organizacji. Problem polega na tym, że nie ma obecnie przepisów proceduralnych umożliwiających władzy kościelnej wystąpienie z wnioskiem do sądu rejestrowego jedynie o zmianę nazwy organizacji, której cofnięto aprobatę.

Złożenie wniosku o rozwiązanie organizacji katolickiej musi być uprzednio uzgodnione z Komisją Wspólną Rządu RP i Konferencji Episkopatu Polski. W praktyce oznacza to, że brak uzgodnienia może uniemożliwić rozwiązanie takiej organizacji organowi nadzorczemu.

---

[52] J. Krukowski, *Prawo chrześcijan do stowarzyszania się i możliwości jego realizacji w prawie kanonicznym i polskim*, „Kościół i Prawo" 1991, t. 9, s. 196–198.

[53] Tak uważa m.in. A. Mezglewski, *Prawo do zrzeszania się...*, s. 103–104; B. Rakoczy, *Ustawa...*, s. 236–237.

Podobne rozwiązania uzgodnieniowe mają zastosowanie przy rozwiązywaniu organizacji adwentystycznych, baptystycznych, bractw prawosławnych, ewangelickich, zielonoświątkowych i wyznaniowych żydowskich.

5.2. Fundacje kościelne

W drodze rejestracji sądowej osobowość prawną nabywają także **fundacje kościelne**, które w tym zakresie podlegają Ustawie z 6 kwietnia 1984 r. o fundacjach (t.j. Dz.U. z 1991 r. Nr 46, poz. 203 ze zm.)[54]. W przepisach 10 ustaw określających stosunek państwa do poszczególnych kościołów i innych związków wyznaniowych wyraźnie przewidziano możliwość zakładania fundacji przez kościelne osoby prawne[55]. Oznacza to, że takie fundacje kościelne podlegają szczególnemu reżimowi prawnemu, chociaż prawo polskie nie zna osobnej definicji instytucji fundacji kościelnej[56]. Również przepis art. 26 konkordatu[57] i art. 58 ustawy katolickiej przewiduje zakładanie fundacji przez kościelne osoby prawne Kościoła katolickiego[58].

5.3. Organizacje świeckie

Osobny problem dotyczy zakładania organizacji o celach religijnych działających poza strukturami i nadzorem kościołów i innych związków wyznaniowych, czyli tzw. **organizacji świeckich**[59]. Prawo zakładania takich organizacji zostało zagwarantowane m.in. w art. 2 pkt 11 Ustawy o gwarancjach wolności sumienia i wyznania i np. w art. 37 ustawy katolickiej co do organizacji zrzeszających katolików celem realizacji ideałów chrześcijańskich (np. oazy, kółka żywego różańca)[60]. Istotne gwarancje prawne dla osób chcących się

---

[54] Zob. szerzej na ten temat H. Cioch, *Istota fundacji kościelnych* [w:] *Divina et humana. Księga Jubileuszowa w 65. rocznicę urodzin Księdza Profesora Henryka Misztala*, red. A. Dębiński, W. Bar, P. Stanisz, Lublin 2001, s. 63–72.

[55] Taka możliwość jest przewidziana w ustawach: katolickiej (art. 58), adwentystycznej (art. 31), prawosławnej (art. 43), baptystycznej (art. 43), metodystycznej (art. 32), katolickiej mariawitów (art. 27), starokatolickiej mariawitów (art. 29), polskokatolickiej (art. 30), zielonoświątkowej (art. 32) i żydowskiej (art. 22 ust. 2).

[56] W. Uruszczak, *Recepcja prawa kanonicznego...*, s. 15.

[57] Zob. W. Góralski, *Gwarancje złożone państwu polskiemu przez Kościół Katolicki w konkordacie z 1993 r.* [w:] *Prawo wyznaniowe w Polsce (1989–2009). Analizy – dyskusje – postulaty*, red. D. Walencik, Katowice–Bielsko-Biała 2009, s. 164.

[58] P. Stanisz, *Fundacje kościelne* [w:] A. Mezglewski, H. Misztal, P. Stanisz, *Prawo wyznaniowe*, wyd. 3, Warszawa 2011, s. 269–273.

[59] J. Krukowski, *Prawo chrześcijan do stowarzyszania się...*, s. 207–209; A. Mezglewski, *Prawo do zrzeszania się...*, s. 101.

[60] K. Krzysztofek, *Stowarzyszenia...*, s. 115.

zrzeszać zapewniają art. 53 i 58 Konstytucji RP oraz indywidualne ustawy kościelne[61], a dla katolików dodatkowo art. 19 konkordatu[62].

Ogólnie organizacje świeckie podlegają przepisom Prawa o stowarzyszeniach i działają na podstawie ogólnie obowiązujących przepisów prawa polskiego oraz swoich statutów. Jeżeli zostały zarejestrowane w Krajowym Rejestrze Sądowym, to posiadają osobowość prawną, ale regułą jest sytuacja, że takiej osobowości prawnej nie posiadają[63].

Obowiązuje zasada, że organizacje świeckie z chwilą uzyskania osobowości prawnej uzyskują status organizacji non profit. Nadzór administracyjny nad tego rodzaju organizacjami świeckimi sprawuje właściwy starosta powiatowy. W statucie każdej takiej organizacji powinny się jednak znaleźć sprecyzowane źródła pozyskiwania majątku i środków pieniężnych. Najczęściej środki te pochodzą ze składek członkowskich, a ponadto mogą pochodzić z otrzymywanych darowizn, spadków, zapisów itd.

6. W trybie decyzji ostatecznej ministra właściwego do spraw wyznań religijnych

W tym miejscu chciałbym wspomnieć o piątym trybie (sposobie) uzyskiwania osobowości prawnej przez kościelne osoby prawne, odnoszącym się do 164 kościołów i innych związków wyznaniowych, które nie mają ustawy indywidualnej. Jak wiadomo, kościoły te i inne związki wyznaniowe (jako całość), zgodnie z art. 34 ust. 2 Ustawy o gwarancjach wolności sumienia i wyznania, uzyskują osobowość prawną na podstawie decyzji ostatecznej wydanej przez ministra właściwego do spraw wyznań religijnych i z chwilą wpisu do *Rejestru kościołów i innych związków wyznaniowych* prowadzonego przez owego ministra właściwego do spraw wyznań religijnych. W momencie dokonania takiego wpisu nabywają osobowość prawną również jednostki

---

[61] O gwarancjach tego rodzaju pisze J. Krukowski, *Polskie prawo wyznaniowe*, s. 154–156.

[62] *Ibidem*, s. 150 i n. art. 19 konkordatu przewiduje, iż „Rzeczpospolita Polska uznaje prawo wiernych do zrzeszania się zgodnie z prawem kanonicznym i w celach określonych w tym prawie. Jeżeli te zrzeszenia poprzez swą działalność wkraczają w sferę uregulowaną w prawie polskim, podlegają także temu prawu".

[63] H. Misztal, *Osobowość...*, s. 142, podaje, że w obrocie cywilnoprawnym funkcjonują kościelne bądź wyznaniowe jednostki organizacyjne, które nie mają osobowości prawnej. Są to np. wydawnictwa, zakłady wytwórcze i handlowe, księgarnie, zakłady charytatywno-opiekuńcze, szkoły i inne placówki oświatowo-wychowawcze, które działają w ramach kościelnych osób prawnych, które je powołały (art. 12 ustawy katolickiej).

organizacyjne[64] oraz zakony i diakonaty, jeżeli statuty poszczególnych związków wyznaniowych przewidują posiadanie przez nich osobowości prawnej (art. 34 ust. 3 ustawy o gwarancjach)[65].

Statuty czy też prawo wewnętrzne poszczególnych związków wyznaniowych określają nazwy kościelnych jednostek organizacyjnych (także zakonów lub diakonatów) mających osobowość prawną, zasady ich tworzenia, znoszenia i przekształcania oraz ich organy, teren działania, siedzibę, zakres uprawnień, a także zakres ich kompetencji, tryb podejmowania decyzji oraz sposób ich powołania i odwołania, sposób reprezentacji na zewnątrz oraz zaciągania zobowiązań majątkowych (art. 28 ust. 2 w związku z art. 32 ust. 3 ustawy o gwarancjach).

Jeżeli kościół lub inny związek wyznaniowy przewiduje tworzenie jednostek organizacyjnych bez osobowości prawnej, to w statucie (prawie wewnętrznym) powinny być określone nazwy, zasady tworzenia, znoszenia i przekształcania tych jednostek (art. 32 ust. 5 ustawy o gwarancjach).

7. Podsumowanie

W Polsce po 1989 r. radykalnej zmianie uległ sposób reglamentacji powstawania kościelnych osób prawnych. Jak trafnie ujął to profesor Michał Pietrzak: „generalnie rzecz ujmując, system koncesyjny [został zastąpiony] systemem deklaracyjno-informacyjnym"[66]. Oznacza to, że obowiązujące w Polsce ustawy wyznaniowe nakładają na władze kościołów i innych związków wyznaniowych „obowiązek informowania w różnym trybie (sposobie) określonych organów administracji państwowej o utworzeniu, zmianie nazwy i siedziby, granic lub połączeniu, podziale i zniesieniu"[67] kościelnej jednostki organizacyjnej. W poprzednio obowiązującym ustroju prawnym, tj. w Polsce Ludowej nabycie osobowości prawa polskiego przez jednostki kościelne miało charakter wyłącznie konstytutywny, a obecnie ma w zależności od jej rodzaju

[64] A. Mezglewski, *Opinia prawna dotycząca problemu obowiązywania prawa wewnętrznego związków wyznaniowych w obrocie prawnym*, „Przegląd Prawa Wyznaniowego" 2011, t. 3, s. 253. Zob. także: M. Pietrzak, *Prawo...*, s. 277 i J. Krukowski, *Polskie prawo wyznaniowe...*, s. 123.

[65] Przykładowo: statut Zboru Ewangelicznego „AGAPE" w Poznaniu (Nr 61 w Rejestrze) przewiduje, że osobowość prawną posiadają: 1) Zbór jako całość i 2) Zbory Filialne – jednostki organizacyjne powołane przez Zbór w celach misyjnych (art. 2 pkt 1 i 2). Z kolei statut Kościoła Bożego w Chrystusie w Rzeczypospolitej Polskiej (Nr 28 w Rejestrze) przewiduje, że osobowość prawną posiada Kościół jako całość, poszczególne Zbory, a także inne powoływane przez Radę Kościoła jednostki organizacyjne (§ 8 ust. 1).

[66] M. Pietrzak, *Prawo...*, s. 273.

[67] *Ibidem*, s. 272.

charakter deklaratoryjny lub konstytutywny[68]. Państwo, wychodząc naprzeciw oczekiwaniom społecznym, zgadza się na współdziałanie z kościołami i innymi związkami wyznaniowymi w celu realizacji dobra wspólnego i dobra jednostki ludzkiej. W ten sposób człowiek ma szansę realizować się jako obywatel państwa, członek danej społeczności, ale równocześnie jako wierny danego kościoła czy innej wspólnoty religijnej.

Wypracowany obecnie w Polsce system erygowania, działania, przekształcania, obsadzania i likwidacji kościelnych osób prawnych opiera się w przeważającej mierze na uchwalonej w 1989 r. Ustawie o gwarancjach wolności sumienia i wyznania oraz na 15 ustawach indywidualnych określających stosunek państwa do poszczególnych kościołów i związków wyznaniowych, a w przypadku Kościoła katolickiego dodatkowo także na konkordacie z 1993 r.

Po analizie ustawy katolickiej i 14 innych ustaw indywidualnych można stwierdzić, że w Polsce obowiązuje niezwykle zróżnicowany tryb (i sposób) uzyskiwania osobowości prawnej przez jednostki organizacyjne kościołów i innych związków wyznaniowych. Przyjęto zasadę, że jednostki organizacyjne poszczególnych wyznań istniejące w dniu wejścia w życie ustaw indywidualnych nabyły osobowość prawną z mocy prawa (*ex lege*). Katalogi tych osób prawnych, zawarte w poszczególnych ustawach indywidualnych, z reguły nie mają charakteru wyczerpującego. Jest również zasadą, że te jednostki organizacyjne, które powstały później, tzn. po wejściu w życie ustaw indywidualnych, uzyskują osobowość prawną z chwilą powiadomienia właściwego organu administracji państwowej o ich utworzeniu. Inne jednostki organizacyjne mają możliwość uzyskania osobowości prawnej w drodze indywidualnego rozporządzenia ministra właściwego do spraw wyznań religijnych albo w trybie rejestracji sądowej w Krajowym Rejestrze Sądowym.

Cechą charakterystyczną rozwiązań prawnych w Polsce jest to, że nie ma centralnego państwowego rejestru wyznaniowych (kościelnych) osób prawnych ani publicznego dostępu do ich prawa wewnętrznego. Sytuacja ta dla potencjalnych kontrahentów tych kościelnych osób prawnych stwarza poważne trudności z ewentualną weryfikacją umocowań ich organów do działania w prawie polskim. Brak owego rejestru i procedur pozyskiwania o nich informacji może rodzić szkodę dla pewności obrotu prawnego w Polsce[69].

Niemniej z przepisów prawa polskiego wynika, że każda kościelna osoba prawna, która posiada osobowość prawa polskiego, może być pełnoprawnym

[68] G. Radecki, *Organy...*, s. 129.

[69] A. Mezglewski, *ibidem*, s. 257.

uczestnikiem (stroną) czynności cywilnoprawnej (pod własną firmą), jeżeli tylko stosuje się do obowiązujących norm prawa polskiego[70].

Abstract

The Procedures of Acquiring Legal Personality by Church Legal Persons in Poland

The analysis of regulations of the Polish church-state law allows for distinguishing five modes of acquiring legal personality by church legal persons. Thus, a legal person can acquire legal personality: 1) by force of law (*ex lege*), 2) on notifying the suitable organ of state administration, 3) on order of the minister in charge of religious confessions, and 4) in the form of an entry in the National Court Register. The fifth mode consists in issuing an individual decision by the minister in charge of religious denominations and happens with the moment of adding the religious organization to the *Record of Churches and Other Religious Organizations* by the minister.

After 1989 in Poland the procedure of controlling the emergence of church legal persons underwent radical changes. Generally, the licensing system was replaced by a system based on declaration and information. The currently functioning Polish system of erecting, functioning, transforming, appointing and suppressing church legal personalities is based, in major part, on the 1989 law *on guarantees of freedom of conscience and religion* as well as on fifteen individual laws defining the relation of the state to particular churches and religious organizations, and in the case of the Catholic Church, also on the Concordat of 28 July 1993.

Key words: church legal person, registration of church legal persons, church organization, Catholic organization, church foundation, association of the faithful

[70] Podobną opinię wyraził A. Mezglewski, *Opinia prawna...*, s. 254.